

NICOLAE STEINHARDT - DESCOPERITOR ȘI PROMOTOR AL CONSTANTELOR SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Svetlana Coandă,
dr.hab., conf.univ., USM

Nicolae Steinhardt (1912 - 1989) - critic literar, eseist, jurist, publicist și scriitor român, este recunoscut unanim de cercetători ca un intelectual multiplu, complex, lucrările căruia au cu adevărat un caracter interdisciplinar. El cunoștea foarte bine literatura națională și universală, filosofia, istoria religiei, dreptul.

S-a născut în comuna Pantelimon, județul Ilfov. A învățat la liceului Spiru Haret, avându-i colegi pe Constantin Noica și Mircea Eliade. A absolvit facultatea de Drept a Universității din București în 1934, iar în 1936 și-a susținut la București doctoratul în drept constituțional, cu lucrarea *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei lui Léon Duguit*, publicată în același an. A profesat un timp ca avocat. În anii 1939-1940 lucrează ca redactor la *Revista Fundațiilor Regale*, dar în perioada 1940-1944 este supus unor prigoniri pe motive etnice, deoarece era evreu. Din 1944 revine la *Revista Fundațiilor Regale*, depunând o intensă activitate publicistică și critică. Colaborează, totodată, la *Universul literar*, *Libertatea* și *Viața românească*. După 1947 este dat afară din barou, i se refuză publicarea lucrărilor și începe perioada de privațiuni, alături de pleiada intelectualității românești interbelice. În 1958 este arestat Constantin Noica și grupul său de prieteni din care făcea parte și N. Steinhardt. Anchetat pentru că a refuzat să depună mărturie împotriva lui Constantin Noica, N.Steinhardt este condamnat la 12 ani de muncă silnică, 7 ani degradare civică și confiscarea totală a averii personale, fiind acuzat de "infrațiune de uneltire contra ordinii sociale". Îndură ororile închisorilor comuniste de la Jilava, Gherla, Aiud până în 1964, când este eliberat în urma grațierii generale a deținuților politici. După 1964, la insistențele prietenilor săi C. Noica și Al. Paleologu, reintră în viața literară, publicându-și lucrările (traduceri, eseuri, cronici etc.) în revistele: *Secolul 20*, *Viața Românească*, *Steaua*, *Familia*, *Vatra*, *Orizont*, *Echinox*, *Opinia studențească* etc. Din 1978, la sfatul lui C.Noica, N.Steinhardt se stabilește la Mănăstirea Rohia ca bibliotecar, iar pe 16 august 1980 este călugărit la această mănăstire. La mănăstirea Rohia pune în ordine cele peste 23.000 de volume din biblioteca mănăstirii, se integrează în viața mănăstirii, participând la slujbe, povățuind pelerinii, predicând, iar, în paralel, își intensifică activitatea literară. Moare, suferind un infarct, la 30 martie 1989.

Lucrările principale ale lui N.Steinhardt sunt: *În genul... tinerilor*, *Critică la persoana întâi*, *Escale în timp și spațiu*, *Prin alții spre sine*. *Eseuri vechi și noi*, *Jurnalul fericirii*, *Dăruind vei dobândi - Cuvinte de credință*, *Cartea împărtășirii*, *Călătoria unui fiu risipitor*, *Ispita lecturii*, *Drumul către isihie*, *Eseu romanțat asupra neizbânzii*, *Între lumi*, *Cuvânt înainte la cartea Svetlanei Paleologu-Matta*, *Eminescu și abisul ontologic*, *Autobiografie*, etc. De menționat că cea mai importantă parte a operei sale nu a putut fi publicată în timpul vieții sale și a apărut postum datorită condițiilor favorabile de după revoluția din decembrie 1989.

Apariții postume: *Jurnalul fericirii* (1991), *Monologul polifonic* (1991), *Dăruind vei dobândi* (1992), *Nicolae Steinhardt. Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângiorzan* (1992 și 1998), *Primejdia mărturisirii* (1993) și *Drumul către iubire* (1999). Iar în perioada anilor 2008 – 2012, editura “Polirom” din Iași, împreună cu Fundația “Nicolae Steinhardt” din cadrul Mănăstirii Rohia – Maramureș, au publicat, în condiții grafice extraordinare, în ediție integrală, toată opera lui Nicolae Steinhardt.

Nicolae Steinhardt e apreciat ca una dintre remarcabilele și fascinantele personalități ale secolului XX, o personalitate inconfundabilă, omul de o incontestabilă anvergură culturală, personalitate de talie europeană pe care unii autori nu s-au sfiit să-l caracterizeze ca „genial”. El a fost invocat inclusiv de Papa Ioan Paul al II-lea cu ocazia vizitei în România, fiind autorul *Jurnalului fericirii*, considerat a fi cea mai importantă carte apărută în România după 1990.

A avut, pentru toată viața, un deosebit atașament față de C. Noica, prietenul și maestrul său spiritual, despre care spunea: „în afara părinților mei, e omul care mi-a influențat cel mai mult viața”. Consonant cu ideile acestui mare prieten al său, N. Steinhardt considera că rostul oricărei vieți, destinul fiecăruia constă în rodnicia talentului din sinea fiecăruia, rodnicie ghidată de valorile autentice.

Lucrările lui, în primul rând, *Jurnalul fericirii*, constituie o pledoarie pentru umanism și dreptul omului de a gândi liber, inclusiv într-un regim totalitar (cercetătorii compară această lucrare a lui N. Steinhardt cu *Arhipelagul Gulag*, al lui Alexandr Soljenișin). *Jurnalul fericirii* nu se rezumă la perioada detenției, fiind o oglindă a întregului secol XX, iar autorul și personajul ei - un intelectual aflat la incidența marilor tensiuni și idei ale acestui secol, care dezvăluie mai ales drama intelectualului aflat în conflict cu cele două mari utopii ale aceluiași secol: fascismul și comunismul. „Este totodată jurnalul unei extraordinare, dar dificile convertiri și o carte care încearcă să răspundă la marile și eternele noastre întrebări: de ce suferim, de ce proliferază răul, cum putem extrage «beneficiile» suferinței, cum putem fi fericiți și liberi mai ales acolo și atunci unde fericirea și libertatea sunt interzise, ce relație există între faptele și mântuirea noastră etc., etc.” [1]

O problemă de mare importanță și gravitate, ce îl preocupa pe N. Steinhardt și e reflectată în cărțile sale, în special, în *Jurnalul fericirii*, este problema păstrării demnității, a capacității de a nu ceda, de a nu accepta denunțul de către omul constrâns de diversele forme de încarcerare a sistemul totalitarist, într-un cuvânt, de a-și păstra libertatea, situație în care s-a aflat el însuși în decurs de mulți ani ca deținut politic. N. Steinhardt propune, pentru depășirea „terorii istoriei”, pentru ieșirea din ”universul concentraționar” trei soluții ”strict lumești”, cu ”caracter practic și... accesibile oricui.”

Prima dintre ele, după cum menționează N.Steinhardt, îi aparține lui Alexandru Isaievici Soljenițin , expusă în vol. I al *Arhipelagului Gulag*. Ea constă în așteptarea deliberată a morții de către cei anchetați de Securitate, în a-și spune: ”de-acum încolo sunt un om mort”. Dacă această hotărâre e fermă, atunci omul, renunțând la bunul cel mai prețios – viața, nu mai poate fi constrâns la trădare, devine invulnerabil, pentru că nu mai are ce pierde: ”Dacă așa gândește, neșovăitor, insul e salvat. Nu i se mai poate face nimic. Nu mai are cu ce fi amenințat, șantajat, amăgit, îmbrobodit... Nu mai are – fiindcă nu mai speră, fiindcă a ieșit din lume – după ce jindui, ce păstra sau redobândi, pe ce își vinde sufletul, liniștea, onoarea. Nu mai există moneta în care să-i fie achitat prețul trădării.” [2]

Cea de-a doua soluție este cea propusă de Alexandr Zinoviev, prin chipul Zurbagiului – personajul cărții sale *Înălțimile găunoase*. În acest caz soluția rezidă în totala neadaptare la sistem: ”Zurbagiul nu are domiciliu stabil, nu are acte în regulă, nu e în câmpul muncii... Pentru nimic în lume nu intră în sistem, nici măcar în cea mai neînsemnată...slujbă.”. Sfidând sistemul, el își permite să spună cu glas tare adevăruri pe care alții nu-și permit nici să le șoptească: ”e liber, liber, liber.” [3]

Cea de-a treia soluție (care i-a fost inspirată de Winston Churchill și Vladimir Bukovski), este o poziție activă, exprimă decizia celor ce au un caracter și o voință deosebit de puternică, a celor cărora le place ”bătălia în sine mai mult decât succesul”, a celor pe care loviturile, suferințele, nedreptatea îi fac și mai puternici, mai tari, mai curajoși, capabili de a striga adevărul în fața anchetatorilor, într-un cuvânt, cum o rezumă N.Steinhardt, ”în prezența tiraniei, asupririi, mizeriei, nenorocirilor, urgiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut ci dimpotrivă, scoți din ele pofta ne bună de a trăi și de a lupta.” [4]

Există și a patra soluție, pe care o alege autorul *Jurnalului fericirii* - aceea a credinței în Dumnezeu, care-i aduce în inimă liniștea sufletească de care are atâta nevoie, în fruntea cărții sale alegând un citat din *Evanghelia după Marcu*: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele”.

În detenție N. Steinhardt nu doar că nu și-a pierdut însușirile morale, ci chiar și-a șlefuit caracterul, a văzut lumea din altă perspectivă, fapt ce l-a determinat

să prețuiască altfel omul. S-a convertit la ortodoxism, considerând creștinismul religia fericirii și a rămas în permanență fidel umanismului și valorilor morale fundamentale. Nicolae Steinhardt nota că „a da este nespus mai euforic decât a primi”, că „dăruind vei dobândi”, că marii creatori precum Dickens, Tolstoi, Eminescu sau Shakespeare sunt, în ultimă instanță, „distribuitori de fericire”. Deviza sa ar putea fi sintetizată, așa cum arată una din cercetătoarele operei sale, Maria Cogălniceanu, în patru cuvinte: rigoare, ordine, muncă și credință.

Dorim să accentuăm că, în ansamblu, concepțiile lui N. Steinhardt țin de filosofia morală, asemenea filosofiei lui Socrate. Astfel, în *Jurnalul fericirii* el analizează și apreciază lumea prin prisma a două valori morale: suferința și iubirea. Prin prisma acestora gânditorul român conturează, scoate la iveală și condamnă răul social - cruzimea, trădarea, lașitatea - și apreciază și elogiază demnitatea morală a individului, care poate fi menținută chiar și în cele mai oribile situații și circumstanțe. N. Steinhardt e dureros surprins și înfiorat de faptul, cât de jos poate să decadă omul în condiții de detenție, cât de activă este suspiciunea, ce ură sălbatică poate provoca umilirea individului. Despre toate acestea N. Steinhardt vorbește însă cu înțelegere și dragoste. El nu-l condamnă pe omul în suferință, îi iartă dinainte slăbiciunile, căderile și consideră, ca Kierkegaard, că contrariul păcatului este libertatea. Dă-i omului libertatea și el va fi mai puțin păcătos. Autorul *Jurnalului fericirii* adaugă, la ideea lui Kierkegaard, sugestia credinței. Omul nu-i fericit doar cu libertatea, cu inteligența și știința lui, dacă nu are în el credință și, ca s-o aibă, trebuie să știe s-o caute și, când a găsit-o, se roagă la Dumnezeu să-i ajute necredința lui.

Observăm că experiența crudă prin care a trecut Steinhardt nu l-a distrus moral, ci dimpotrivă, l-a călit și întărit în promovarea celor mai superioare valori: dragostea, caritatea, credința, cunoașterea etc. Situația lui e mult asemănătoare cu a lui Boethius, care, fiind în închisoare în așteptarea pedepsei, a scris *Mângâierile filosofiei*, unde accentua, de asemenea, că suportul principal pentru om îl constituie valorile morale, virtuțile, care îi permit omului chiar și în detenție să rămână liber și fericit.

Morala este, după ferma convingere a lui Steinhardt, esențială în toate actele spiritului, inclusiv în critica literară, care, după cum menționa el, „Doi bani nu face în lipsa unei viziuni morale a lumii și a lucrurilor”. Gânditorul român apreciază iuțeala minții... puterea morală; desconsideră și respinge categoric „spiritul șmecheresc” și mărturisește că ceea mai mare durere a lui este să vadă că lumea totuși merge spre șmecherie, fariseism, duplicitate... Desigur, virtutea supremă pentru Steinhardt este credința. Însă, menționa gânditorul, în consens cu imperativul kantian, ne rugăm lui Dumnezeu nu pentru a primi răsplata raiului, ci – „din dragoste pentru un Dumnezeu care s-ar putea să nu existe.” Deci, poate fi considerată credință adevărată, autentică doar credința absolut

liberă, fără constrângere, fără intenții meschine, doar din libera alegere, liberul arbitru. [5]

Ca și Lucian Blaga, care făcea elogiul satului românesc și menționa că ”veșnicia s-a născut la sat”, Nicolae Steinhardt, în lucrările sale, manifestă un profund respect pentru tradițiile spiritualității românești, evidențiind și remarcând cele mai esențiale valori păstrate în spațiul rural, printre care figurează: ospitalitatea, casa, vatra, căminul, locul de sfințenie, „păzitoarea” casei - femeia, optimismul de viață etc. În special, în lucrarea *Cultură și credință. Caietele de la Rohia (I-III)*, el scrie despre sătenii din Rohia, pe care-i vede ca un model al moralității: ”De-aș fi întrebat care-i substantivul cel mai potrivit pentru a le defini atitudinea față de viață, aș răspunde fără șovăire: înrădăcinarea. Prin casa, băutura și grădina lor – care laolaltă li-s vatră – prin biserica satului, prin locașul de veci al strămoșilor, prin locul de arătură ori de pășune, prin stână, prin orizontul lor limitat în kilometraj, dar nu și în potențe spirituale, sătenii din Rohia, din cât mi-a fost dat să cunosc din întreaga țară a Lăpușului, îmi apar din ce în ce mai limpede a fi înfiți într-o realitate cu desăvârșire nesordidă, neîngrăditoare, nesubjugată vorbelor fără conținut; într-o realitate afectivă amplă și cuminte, la jumătatea drumului (distanței) dintre cer și pământ... Un neam de oameni duri, negrăbiți în a-și acorda prietenia, stima ori încrederea, dar ospitalieri, surprinzător de manierați, neamăgiți, neîncredutați, neposomorâți, iubitori de frumos și chiar de fâlnicie, darnici – și mai presus de orice deștepți (anevoie poți interpune un vâl între ochii lor și realitate), ne iubitori de orice fel de fals idealism, cu gândul la o judecată unde vor fi luate aminte faptele, nu vorbele meșteșugite ori încâlcite.”

După cum am mai menționat, N.Steinhardt are multe în comun cu Socrate. Asemeni filosofului grec, N. Steinhardt considera înțelepciunea, cunoașterea și autocunoașterea, iuțea minții ca fiind cel mai mare bine, cele mai mari virtuți care contribuie la formarea spirituală a omului, a personalității, iar prostia, ignoranța – cel mai mare rău, un viciu, un păcat. Pentru cine este înzestrat cu darul înțelegerii, prostia - măcar de la un anume punct încolo - este păcat: păcat de slăbiciune și de lene, de nefolosire a talentului, menționa el. Elementara deșteptăciune e o îndatorire, accentua gânditorul român. Dragostea implică iertarea, blândețea, dar nu orbirea și nu prostia. Identificându-se de cele mai multe ori cu marea răutate, slăbiciunea față de prostie este tot una cu a da mână liberă canaliilor, scria Steinhardt în *Jurnalul fericii*. [6]

O virtute, atât religioasă, cât și laică, este încrederea. Încrederea e calea morală a generării de persoane, menționa el. Numai omul își făurește semenii proporțional cu încrederea pe care le-o acordă și le-o dovedește. Neîncrederea e ucigătoare ca pruncuciderea; desființează ca om pe cel asupra căruia este manifestată. Purtând aproapei dragoste și acordându-i încredere, putem face din el o personalitate. Totodată, împotriva celor vicioși, ticăloși, făcători de rău,

e necesar neîntârziat, cât mai repede de luat măsuri și de stârpit aceste porniri, se menționează în *Jurnalul fericirii*. Căci lumea, în viziunea lui N. Steinhardt, se împarte în oameni și ne-oameni. Aceștia din urmă răsplătesc binele ce li s-a făcut, atacându-și și sfidându-și binefăcătorii. Ni se cere de aceea multă atenție. Bune și frumoase sunt bunătatea și mărinimia, dar nu față de oricine. Nu-i drept și cuminte să ne lăsăm înșelați, batjocoriți și exploatați de ne-oameni. Bunătatea și mărinimia nu se confundă cu orbirea, cu prostia și naivitatea. Niciodată bunătatea și mărinimia nu trebuie să se prefacă în acea jalnică și absurdă slăbiciune care să îngăduie ne-oamenilor să calce în picioare cele sfinte și mărgăritarele. În acest context, N.Steinhardt enumără șapte păcate capitale, care în viziunea lui, sunt: 1) Prostia, 2) Recursul la scuze: Nu știu, n-am știut, 3) Fanatismul, 4) Invidia, 5) Trufia, 6) Turnătoria, 7) Răutatea gratuită.

Pentru mulți dintre oameni, scria el, "marile acte de eroism și mucenicie sunt cu totul improbabile." Dar gentilețea, răbdarea, politețea, bunăvoirea, stăpânirea de sine, stau la îndemâna oricui și oricând. De nefolos ne este a ne visa făptuitori de vitejii și jertfe fără pereche; util și izbăvitor ne este a da atenție mărunțișurilor și a ne purta constant în mod nobil, liniștit și răbdător. Unul din principiile sale era: biruința nu-i obligatorie; obligatorie e lupta.

De rând cu cele menționate mai sus, o noțiune, un concept fundamental în reflecțiile etico-morale ale lui N.Steinhardt este fericirea. Fericirea trebuie să fie o trăire deosebită, un extaz, o ieșire din viață, cel puțin pentru o clipă, menționa el. și această clipă, acest catarsis, această purificare a sufletului despre care vorbește Aristotel, Steinhardt a simțit-o în cele mai vitrege condiții, aflându-se în închisoare, cunoscând frica, umilința și violența. Anume aceste condiții

i-au acutizat sentimentul fericirii, când el cere și primește botezul creștin, după care "trăiește clipa existențială a fericirii". "Pentru mine, mărturisirea N. Steinhardt, creștinătatea se confundă cu o poveste de dragoste: o dublă îndrăgostire, de biserica creștină și de neamul românesc." Convingerea lui era că omul are chiar datoria de a fi fericit: Condiția căzută a omului este nefericită. Ceea ce nu înseamnă că nu avem dreptul la fericire. Ba și datoria de a fi fericiti. Creștinismul este o școală a fericirii. Cea dintâi datorie a unui creștin este să fie fericit.

Opera lui N.Steinhardt este apreciată ca având o mare importanță în cultura română. Patriarhul României Daniel îl numea: "Personalitate marcantă a literaturii și teologiei, care ne-a lăsat una dintre cele mai profunde și tulburătoare mărturii din perioada comunismului". N.Steinhardt este caracterizat de cercetători ca fiind "unul din cei mai importanți români ai sec. XX". Academicianul Al.Surdu consideră că N. Steinhardt trebuie să ocupe un loc remarcabil între filosofii români: "Ne-am gândit că N.Steinhardt, prin scrierile sale, dar mai ales prin lucrarea sa monumentală "Jurnalul fericirii", poate cu

prisosință să fie numărat printre filosofii români.” [7] Nicolae Steinhardt a fost numit post-mortem membru al Academiei Române.

Suntem încrezuți că într-adevăr, N.Steinhardt își merită pe deplin locul în patrimoniul filosofic românesc, ideile acestui gânditor fiind de o deosebită valoare, având un mare rol educațional și formativ, fapt evident și din cele relatate în articolul de față.

Ataşăm, în încheiere, un șir de sfaturi și povețe, desprinse din opera lui N.Steinhardt, care ne pot îndruma în viața de zi cu zi: „Dacă nu putem fi buni, să încercăm să fim măcar politicoși”; „Nimeni să nu silească pe aproapele său, nici măcar pentru a-i face bine”; „Împrejurările sunt mai întotdeauna grele. Împrejurările nu pot fi scuză decât pentru ratați”; „Prieten se numește omul care te ajută fără ca verbul să fie urmat de un complement circumstanțial de timp sau de loc sau de mod”; „Elementara deșteptăciune e o îndatorire”; „Biruința nu-i obligatorie; obligatorie e lupta”; „Ochii noștri nu sunt concepuți pentru dispreț, ci pentru a exprima cu ei chipul iubirii ce se căznește să iasă din sufletele noastre”; „În viața noastră nu există profesori mai severi decât viciile și incapacitățile noastre”; „Drumul către iubire se îngustează când ne uităm spre ceilalți de la înălțimea vulturilor aflați în zbor”; „Dumnezeu iubește nevinovăția, nu imbecilitatea”.

Referințe bibliografice:

1. George Ardeleanu, *N.Steinhardt și paradoxurile libertății*, Ed.Humanitas, București, 2009, p.242.
2. Nicolae Steinhardt. *Jurnalul fericirii*. Ediția a II-a. Editura acia, Cluj-Napoca 1992, p.6.
3. Ibidem, p.7.
4. Ibidem, p. 7-8.
5. Vezi: Eugen Simion, *Nicolae Steinhardt în Caiete critice*, nr. 1-2 (231-232) /2007, Revistă editată de Fundația Națională pentru știință și artă.
6. Nicolae Steinhardt. *Jurnalul fericirii*. Ediția a II-a. Editura acia, Cluj-Napoca 1992, p.23.
7. ”Tribuna învățământului”, 3-16 septembrie 2012, p.12.